

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВИМОГА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Бондар Н. А.

ВСТУП

XXI ст. характеризується глобальними екологічними проблемами, зростанням міжнародних, регіональних і міжнаціональних конфліктів, тероризмом тощо. Ці обставини змушують прогресивну світову спільноту та міжнародні організації реагувати пошуком нових підходів до розв'язання таких проблем. Способом організації діяльності суспільства, за яким воно зможе існувати в довгостроковій перспективі стала концепція сталого розвитку, сутність якої полягає в обов'язковій координації економічного, екологічного та людського розвитку, досягненням соціальної та економічної справедливості, збереженням навколишнього середовища та відновленням використаних природних ресурсів.

Зміна клімату, погіршення навколишнього середовища, надзвичайні ситуації та стихійні лиха, деградація та виснаження природних ресурсів та їх екстенсивне використання мають величезні масштаби та вимагають вирішення широкого кола питань, пов'язаних зі сталим розвитком. Необхідно підкреслити, що екологічна криза XXI століття потребує переходу до екологічно орієнтованої цивілізації та пошуком оптимальної моделі розв'язання окреслених проблем. Для нашої країни додатковим викликом стали військові дії, які спричиняють не лише смерть наших людей, масштабні руйнування, а й завдання непоправної шкоди навколишньому природному середовищу, адже під час повномасштабного вторгнення на територію України країни-агресора неодноразово порушувала міжнародні природоохоронні зобов'язання. Новим викликом для нашої країни став підриг Каховської ГЕС, що неминуче потягне за собою ряд таких негативних наслідків, як вплив на життя та здоров'я людей, затоплення прилеглих територій та населених пунктів, забруднення води, втрата біорізноманіття, порушення екологічної рівноваги тощо.

Надзвичайно низький рівень екологічної освіти не лише населення, а й керівників різних рівнів, зокрема, і органів влади, низька екологічна свідомість і культура потребують екологізації освітнього процесу та розвитку екологічного виховання молоді на всіх етапах і рівнях навчання. Екологічні проблеми визначають освіту центральною частиною національної стратегії захисту навколишнього середовища, стійкої економіки та безпечного майбутнього.

Останнім часом все активніше лунають заклики зробити акцент в освітньому процесі на його екологічності з огляду на те, що в часи постмодерну фокус уваги переноситься з прав людини на права планети Земля. Взаємодія суспільства і природи є важливою умовою існування людства. Як свідчать Цілі сталого розвитку (Sustainable Development Goals)¹, метою такої взаємодії є ціннісні переваги в інтересах сталого розвитку та впровадження підходів до збереження навколишнього середовища, пом'якшення наслідків зміни клімату і відмова від споживчого ставлення та безмірного використання природних ресурсів (Цілі 6, 7, 12, 13, 14, 15).

Проблеми екологізації освіти досліджувалися окремими науковцями, як у галузі педагогіки, філософії, так і юриспруденції, визнавалися ними, проте висловлюються різні погляди на її зміст та шляхи реалізації.

Метою є визначення правових засад подальшої екологізації вищої освіти та надання окремих пропозицій щодо удосконалення зазначеного процесу.

Методологія дослідження має міждисциплінарний, комплексний характер, обумовлений специфікою об'єкта дослідження, тому потребує використання методологічного інструментарію юридичних та педагогічних наук. Міждисциплінарний підхід дозволяє здійснити дослідження, яке забезпечує вивчення екологізації вищої освіти не лише із позицій правової науки, але й інших суспільних наук: філософії та педагогіки. Базовим є діалектичний метод, який використовується в усіх складових дослідження, ґрунтується на основних законах пізнання: перехід кількісних змін у якісні, закон «заперечення заперечення», єдності та боротьби протилежностей. Дослідження вищої освіти з позиції синергетики, тобто використання синергетичного методу в поєднанні з іншими методами, дозволяє враховувати різні випадкові чинники, які можуть мати ключове значення. Системний метод дозволяє розглядати екологізацію вищої освіти як складне соціально-правове явище. Догматичний (формально-логічний) метод був використаний для тлумачення таких понять, як «сталий розвиток», «екологічна освіта», «екологізація вищої освіти».

1. Інтеграція концепції сталого розвитку в освіту

Визнання людиною реальної небезпеки екологічних катастроф, які загрожують існуванню цивілізації, стало причиною розвитку концепції сталого розвитку. Необхідно підкреслити, що парадигма суспільного

---

¹ Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Published in 2017 by the UNESCO, Paris. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444_rus

розвитку враховує парадигму сталого розвитку, яку слід розуміти не лише в контексті зміни відносин між людьми та природою для розширення можливостей економічного зростання, а і як скоординовану глобальну стратегію існування людства.

У науковій літературі термін «сталий розвиток» пов'язують з ім'ям прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брунтланн (Gru Harlem Brundtland), яка в 1987 році підготувала та опублікувала звіт під назвою «Наше спільне майбутнє». Документ встановлює керівні принципи сталого розвитку, а сталий розвиток розуміється, як розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби².

У червні 1992 року відбулася Міжнародна конференція з довідки та розвитку в Ріо-де-Жанейро. На цьому зібранні було прийняте історичне безпрецедентне рішення глав урядів і лідерів 179 країн – план дій щодо сталого розвитку, прийнятий ООН, під назвою Порядок денний на ХХІ століття. В 1992 році Генеральна Асамблея ООН заснувала Комісію зі сталого розвитку, за підсумками роботи якої згодом були прийняті важливі рішення стосовно цього питання. У 1997 році була розроблена та ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН Програма дій щодо подальшої реалізації Порядку денного на ХХІ століття. У цьому міжнародному нормативно-правовому акті підкреслювалося, що досягнення сталого розвитку вимагає зв'язку та інтеграції його економічних, екологічних і соціальних цілей. В 2002 році в Йоганнесбурзі відбулася Всесвітня зустріч на вищому рівні по сталому розвитку («Саміт Землі – 2002»), на якій було прийнято Йоганнесбурзька декларація по сталому розвитку³ та План виконання рішень.

Сьогодні глобалізація, яка розглядається як абсолютно новий якісний стан світових суспільних відносин, що впливають на всі аспекти життя, а його головними чинниками є розвиток освіти, науки та культури, є перманентним і необхідним процесом, який забезпечує сталий розвиток людства. Розвинені країни, в першу чергу країни члени Європейського Союзу, взяли на себе зобов'язання розробити універсальну програму трансформації нашого світу. Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року був прийнятий Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року (Transforming our world: the

---

² Brundtland Report. URL: <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html>

³ Yohannesburhskaia deklaratsiia po ustoichyvomu razvytyiu: pryniata na Vsemynoi vstreche na vysshem urovne po ustoichyvomu razvytyiu (Yohannesburh, Yuzhnaia Afryka, 26 avh. – 4 sent. 2002 h.). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtm

2030 Agenda for Sustainable Development)⁴. В основі цього документу лежать 17 Цілей сталого розвитку⁵. Вони є інтегрованими та неподільними та врівноважують три виміри сталого розвитку: економічний, соціальний та екологічний. Концепція сталого розвитку була сформована для поліпшення якості життя людини, з метою розвитку особистості, яка повинна задовольнити потреби сьогодення, але при цьому не створювати загрозу для майбутніх поколінь щодо забезпечення власних потреб.

Таким чином, концепція сталого розвитку набула міждисциплінарного характеру і розглядається з багатьох аспектів та позицій. Концепція сталого розвитку включає принаймні дві головні ідеї:

по-перше, сталий розвиток передбачає збереження рівноваги при вирішенні економічних, соціальних і екологічних проблем, що визначають загальний рівень життя людей;

по-друге, сучасна людина зобов'язана зберегти та залишити для майбутніх поколінь достатні запаси соціальних, природних та економічних ресурсів, щоб вони могли забезпечити власний рівень добробуту не нижче нашого нинішнього рівня.

Стрижнем концепції сталого розвитку є людина, оскільки саме вона та її потреби є метою суспільної діяльності. Людина, з одного боку, є живим організмом, з іншого – носієм інтелекту, творцем і споживачем інформації, що становить невичерпний ресурс розвитку самої людини. Як особливий ресурс люди не тільки наділені мудрістю, але й здатні робити вибір. Трансформація людини до сталого розвитку призведе до узгодження взаємодії всього світового суспільства з природою, формування ноосфери, а мірилом національного та індивідуального багатства стануть духовні цінності та знання людей, які живуть у гармонії з навколишнім середовищем. Концепція сталого розвитку, як орієнтир подальшого розвитку суспільства, обумовила посилення уваги до освітньої діяльності, як наслідок сформувалося поняття «освіта в інтересах сталого розвитку» (Education for Sustainable Development). Так, в березні 2005 року у м. Вільнюс на Нараді високого рівня представників міністерств охорони навколишнього середовища і освіти прийнято «Стратегію Європейської Економічної Комісії ООН для освіти в інтересах сталого розвитку». 21 січня 2022 року відбулося засідання Бюро Ініціативи «Освіта в інтересах сталого розвитку» Європейської

---

⁴ United Nations. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf

⁵ Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Published in 2017 by the UNESCO, Paris. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444_rus

Економічної Комісії ООН. Ключовим питанням стало обговорення Рамкових засад імплементації Стратегії ЄЕК ООН до 2030 року, що відповідає міжнародним зобов'язанням ЮНЕСКО з впровадження освіти для сталого розвитку та Цілям сталого розвитку. Також було відзначено важливість впровадження 4 принципів: якість освіти та освіти для сталого розвитку; універсальний інституціональний підхід; діджитал-освіта; підприємництво, зайнятість та інновації⁶.

Таким чином, освіта відіграє важливу роль і, як зазначалося вище, освіта є системою, що розвивається, і її модернізація є закономірним історичним процесом, що супроводжується трансформацією освітніх моделей, спрямованих не лише на оновлення змісту, форм і методів освітньої діяльності, але й на розуміння сучасної освіти як континууму, спрямованого на формування творчої особистості глобального інформаційного суспільства XXI століття, здатної до саморозвитку та навчання впродовж життя.

Освіта визначена, як окрема ціль сталого розвитку. Аналізуючи цілі сталого розвитку, необхідно зазначити, що Ціль 4 «Якісна освіта», тісно переплітається з багатьма іншими цілями. Таким чином, освіта є невіддільною частиною сталого розвитку виступаючи ключовим фактором та засобом досягнення інших цілей сталого розвитку. Як вже зазначалося, питанням освіти безпосередньо присвячена четверта ціль, яка має назву «Забезпечення інклюзивної, справедливої та якісної освіти та сприяння можливості навчання впродовж усього життя для всіх». Якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки країни.

Ціль 4 зазначеного акту знайшла відображення в національному законодавстві, так в Законі України «Про вищу освіту» встановлено, що державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципі сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя⁷.

Отже, сьогодні майже всі держави світу мають нормативно-правові акти, які закріплюють засади сталого розвитку в країні. Інтеграція концепції сталого розвитку в освіту ставить питання про мету людського існування та вимагає переосмислення відносин між людиною та природою, а також наголошує на питанні соціальної справедливості та рівності.

---

⁶ Засідання Бюро Ініціативи «Освіта в інтересах сталого розвитку» ЄЕК ООН. URL: <http://ecoosvita.org.ua/novyna/zasidannya-byuro-iniciatyvy-osvita-v-interesah-stalogo-rozvytku-yeek-oon>

⁷ Про вищу освіту : Закон України від 01.06.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

2. Нормативно-правові засади забезпечення екологізації вищої освіти

Відповідно до Аналітичного звіту з дотримання екологічних прав громадян протягом 2018, 2019 років та 10 місяців 2020 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло 611 звернень щодо порушень прав громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля (2018 рік – 127 звернень, 2019 рік – 250, 10 місяців 2020 року – 234). Необхідно підкреслити, що спостерігається певний ріст звернень, але всеодно кількість таких звернень є вкрай низькою, і однією з причин визначається низький рівень правової та екологічної освіти серед населення⁸. Шляхом подолання окресленої проблеми вбачається еколого-просвітницький напрям, сутність якого полягає в розвитку екологічної освіти, отриманні необхідних для сучасної людини екологічних компетентностей, які повинні бути закріплені в нормативно-правових актах та Стандартах вищої освіти, перебудова суспільної екологічної свідомості населення, побудова нового механізму екологічного виховання, тобто стратегія подолання екологічної кризи повинна включати не лише науково-технічну та правову, а й моральну складові.

Отже, освіта визначається передумовою та пріоритетним засобом досягнення цілей сталого розвитку. Відповідно до Порядку денного на XXI століття формальну і неформальну освіту, інформованість громадськості та професійну підготовку, слід розглядати як процес реалізації потенціалу окремих осіб і суспільства в цілому, що забезпечить формування екологічної свідомості, етики, цінностей та компетентностей сумісних зі сталим розвитком.

Взаємодія суспільства і природи є важливою умовою існування людства. Як свідчать Цілі сталого розвитку⁹, метою такої взаємодії є ціннісні переваги в інтересах сталого розвитку та впровадження підходів до збереження навколишнього середовища, пом'якшення наслідків зміни клімату та відмови від споживчого ставлення та безмірного використання природних ресурсів, що знайшло своє відображення в 6, 7, 12, 13, 14, 15 Цілях сталого розвитку.

Аналізуючи стан нормативного закріплення в Україні, починаючи з 1992 року, приймається ряд нормативно-правових актів в галузі освіти, зокрема і вищої – Державна національна програма «Освіта»

---

⁸ Аналітичний звіт з дотримання екологічних прав громадян: ГО «АНТС», МБО «Екологія – Право – Людина», 2021. С. 12.

⁹ Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/sustainable-development-goals.html>

(«Україна XXI століття»)¹⁰, Національна доктрина розвитку освіти¹¹, низку державних галузевих програм, які частково відображають положення Порядку денного на XXI століття. У 2001 році була затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти та науки України Концепція екологічної освіти в Україні (далі – Концепція)¹², яка не є нормативно-правовим актом, оскільки не затверджувалася наказом Міністра освіти та науки України. Концепція містить аргументи щодо формування теоретико-методологічної основи системи екологічної освіти та її пріоритетів. Безумовно, Концепція стала важливим кроком у розвитку екологічної освіти, але сьогодні вимагає оновлення цього акту з урахуванням норм міжнародних актів, принципів і цілей національної екологічної політики, загальноєвропейських тенденцій розвитку екологічної освіти та сприянню формуванню освіти для сталого розвитку.

Реформи 2003–2022 рр., ознаменовані запровадженням нових освітніх стандартів та принципів Болонської декларації, призвели до створення нормативно-правової бази, яка регулює процедури здійснення інноваційної освітньої діяльності з урахуванням світового досвіду.

У національному законодавстві передбачено низку норм, які закріплюють концептуальні положення взаємодії людини та природи в різних сферах, зокрема і в освіті. Стаття 6 Закону України «Про освіту» закріплює засади державної політики у сфері освіти та передбачає «формування культури здорового способу життя, екологічної культури та дбайливого ставлення до довкілля»¹³.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплено, що необхідними умовами для сталого економічного та соціального розвитку України є охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки життя людей. Стаття 7 цього нормативно-правового акту врегульовує питання освіти та виховання в галузі охорони навколишнього природного середовища, зокрема «підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка

---

¹⁰ Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). Київ: Райдуга, 1994. 61 с.

¹¹ Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>

¹² Концепція екологічної освіти: рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2001 № 13/6-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>

¹³ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text>

спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів»¹⁴.

Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який закріпив, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку, а однією з першопричин є низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти¹⁵. Відповідно до Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» «в Україні було розроблено національну систему цілей сталого розвитку, що має забезпечити підґрунтя для подальшого планування розвитку України, подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах; забезпечити такий стан довкілля, що сприятиме якісному життю і добробуту нинішніх та прийдешніх поколінь; створити необхідні умови для суспільного договору між владою, бізнесом і громадянським суспільством щодо підвищення якості життя громадян і гарантування соціально-економічної та екологічної стабільності; досягнути високого рівня освіти та охорони громадського здоров'я; упровадження регіональної політики, яка базуватиметься на гармонійному поєднанні загальнонаціональних і регіональних інтересів; збереження національних культурних цінностей і традицій». У законі закріплено п'ять стратегічних цілей екологічної політики. Завданням досягнення першої з них, а саме формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва, є «впровадження освіти в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, екологічної освіти та виховання, просвітницької діяльності з метою формування в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості»¹⁶.

---

¹⁴ Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

¹⁵ Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

¹⁶ Там само.

Національною стратегією розвитку освіти на період до 2021 року була визначена актуальна проблема у повільному здійсненні гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій, а стратегічними напрямками розвитку освіти визнано формування безпечного освітнього середовища та екологізація освіти¹⁷.

Відповідно до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки ідентифіковано ряд проблем, на жаль, однією з яких є «соціальна відповідальність та врахування екологічної складової, що не є ключовими цінностями для багатьох закладів вищої освіти». Для досягнення стратегічної цілі передбачено виконання такого завдання «розвиток інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти, сприяння їх інтеграції до регіональних інноваційних екосистем та кластерів Індустрії 4.0 з урахуванням SMART – спеціалізації регіонів». Зокрема, Стратегією визначаються тенденції розвитку вищої освіти в Україні, до яких відносять «підготовку фахівців з новими компетентностями де затребуваними будуть фахівці, здатні проєктувати, впроваджувати нові технології з урахуванням нових викликів, а також професії, пов'язані з ІТ-технологіями та даними, з екологізацією виробництва та життя»¹⁸.

Важливим чинником екологічної освіти та підґрунтям освіти для сталого розвитку стало запровадження компетентнісного підходу до оцінювання результатів навчання, який отримав закріплення у Стандартах вищої освіти України. Виокремлення екологічної компетентності в освіті, зокрема і вищій, необхідно розглядати як механізм освітнього забезпечення реалізації екологічної політики країни. О. Є. Висоцька визначає екологічну компетентність, як здатність особистості приймати рішення і діяти у життєвих ситуаціях відповідно до екологічно прийнятних та екологічно безпечних стратегій взаємовідносин у системі «особистість-суспільство-природа»¹⁹.

Компетентнісний підхід орієнтований на побудову власних моделей поведінки індивіда в різних ситуаціях, зосереджуючись на предметно-дієвому компоненті, і на відміну від традиційних когнітивних підходів,

---

¹⁷ Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>

¹⁸ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України 23.02.2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

¹⁹ Висоцька О. Є. Освіта для сталого розвитку: науково-методичний посібник. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2011. С. 89.

передбачає не просте засвоєння окремих знань і формування навичок, а майстерність їх реалізації у розв'язанні практичних завдань, зокрема й екологічних.

Якщо принципи підготовки бакалаврів та магістрів зі спеціальності 101 «Екологія» відображені в чинних Стандартах вищої освіти, то питання оновлення природничої, гуманітарної та технічної вищої освіти шляхом екологізації та інтеграції ідеї сталого розвитку є досить актуальними.

Наприклад, Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 081 «Право»²⁰ містить загальні компетентності: «прагнення до збереження навколишнього середовища», «...усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку...», «...розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство...». На наше переконання, в тій чи іншій інтерпретації, аналогічну компетентність необхідно передбачити в усіх чинних Стандартах вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти, що забезпечить розроблення інноваційних підходів для оновлення ціннісних орієнтирів сталого розвитку, що стануть поштовхом до реалізації Концепції сталого розвитку в Україні.

Визначаючи екологічну компетентність, як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, вона передбачає, в першу чергу, формування системи екологічних цінностей та екологічної свідомості, що характеризується орієнтацією на екологічну зрілість людини, де немає протистояння людини та природи; розуміння особистістю суті екологічних проблем, їх природи та джерел розвитку; знання міжнародних актів, чинного законодавства України, які відповідають національній екологічній політиці, та розуміння юридичної відповідальності за порушення цих норм; міжнародні та національні стандарти сталого розвитку; взаємозв'язок між екологічною освітою та освітою для сталого розвитку та розуміння ролі й можливостей екологічної освіти у розв'язанні екологічних проблем; місцеві екологічні проблеми; здатність використовувати отримані знання для розв'язання задач і проблем різного рівня складності у життєвих і професійних ситуаціях та сформована потреба особисто брати участь у природоохоронних заходах, моральна відповідальність у стосунках з природою.

Отже, екологізація освітнього процесу є не лише пріоритетним напрямом механізму забезпечення екологічної безпеки, а й

---

²⁰ Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 644 від 20.07.2022 р.

інтеграційним фактором усієї освіти, що визначає стратегічні цілі та напрямки лідерства останньої в контексті сталого розвитку. З огляду на тенденцію національної стратегії сталого розвитку та в контексті відповідних світових тенденцій, необхідно наголосити на доцільності включення принципів та індикаторів стратегії сталого розвитку не лише в основні сфери регіонального та національного суспільного життя, а запровадити єдиний вплив на населення шляхом екологізації освіти, зокрема і вищої, шляхом прийняття спеціального нормативно-правового акту, обов'язкове включення екологічної компетентності в Стандарти вищої освіти всіх рівнів освіти та освітні програми. Водночас слід враховувати, що правове регулювання екологічної освіти є складним і багатограним процесом через складність відносин, які необхідно врегулювати. Одним із важливих завдань є подолання явної декларативності правових норм у чинних нормативно-правових актах. На наше переконання, формою вдосконалення правового регулювання у сфері екологічної освіти має бути розробка та прийняття Закону про екологічну освіту, який стане найважливішим засобом дійсної реалізації екологічної політики нашої країни, а правові норми закріплені у цьому нормативно-правовому акті матимуть не рекомендаційний, а обов'язковий характер.

3. Доктринальні підходи до дефініцій «екологічна освіта» та «екологізація вищої освіти»

Одним з інструментів реалізації екологічної політики України є правове регулювання, яке має на меті актуальне, адаптоване до Європейського законодавства, що створює належні умови для функціонування досліджуваної сфери та екологічні комунікації – освіта, підвищення рівня екологічної свідомості, посилення ролі екологічної складової у міжсекторальному партнерстві.

Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», роль освіти визначається в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, що дасть змогу встановити методологічні основи та запровадити безперервну екологічну освіту. Випереджаючими темпами має розвиватися всеохоплююча екологічна просвіта та виховання підростаючого покоління шляхом підтримки діяльності позашкільних закладів освіти, еколого-натуралістичних центрів та природничих секцій центрів дітей і юнацтва та профільних громадських організацій²¹.

---

²¹ Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

Відповідно до Концепції екологічної освіти, екологічна освіта визначається крізь призму сукупності таких компонентів, як екологічні знання – екологічне мислення – екологічний світогляд – екологічна етика – екологічна культура. Кожному компоненту відповідає певний рівень (ступінь) екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на вищих рівнях, таких рівнів чотири: початковий (інформативно-підготовчий), основний (базово-світоглядний), вищий, профільно-фаховий (світоглядно зрілий)²². Згідно з положеннями цієї Концепції, вища екологічна освіта спрямована з одного боку, на завершення формування екологічної культури фахівців за різним фахом, і, з іншого боку, вона забезпечує підготовку спеціалістів із профільною вищою екологічною освітою чотирьох рівнів (початкова, базова і два рівні повної вищої екологічної освіти), які відрізняються за ступенем глибини, ґрунтовності й специфікою підготовки спеціалістів²³. Необхідно зауважити, що Концепція має ряд невідповідностей щодо чинних нормативних актів у освітній сфері, тому потребує оновлення. Для розуміння дефініції «екологічна освіта», необхідно здійснити аналіз доктринальних підходів науковців.

Відповідно до визначення, яке наведене в Енциклопедії сучасної України, екологічна освіта – це різновид професійної освіти, що забезпечує підготовку фахівців з різних галузей екології, яка ґрунтується на принципах комплексності, неперервності, поширення серед населення з урахуванням індивідуальних професійних інтересів, стимулів та особливостей соціальних і територіальних груп. Вища екологічна освіта – це підготовка фахівців різних освітніх ступенів для освітньої сфери, державних органів управління в галузі охорони довкілля та раціонального природокористування, громад та інших організацій²⁴. До прикладу, станом на 2022–2023 навчальний рік за спеціальністю 101 «Екологія», в Україні 89 закладів вищої освіти готують фахівців за освітнім ступенем «Бакалавр» та 84 за освітнім ступенем «Магістр»²⁵. Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», статтю 7 визначено, що в Україні спеціально визначені вищі та професійні навчальні заклади здійснюють

---

²² Концепція екологічної освіти: рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2001 № 13/6-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>

²³ Там само.

²⁴ Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18681

²⁵ Вступна кампанія 2022. Пошук конкурсних пропозицій. URL: https://vstup.edbo.gov.ua/offers/?qualification=2&education_base=620&speciality=101

підготовку спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням суспільних потреб²⁶.

Додамо, що необхідно погодитися з думкою І. П. Кінаша та Л. М. Савчука, що стратегічною метою екологічної освіти є екологічний світогляд, а тактичною – формування духовних потреб особистості, як самовдосконалюється, самореалізується, прагне і сповідує високі морально-еколого-етичні принципи. Тобто, в сучасних умовах вже виникають питання не про розвиток і вдосконалення екологічної освіти, а про новий її статус, коли формування екологічної етики та моралі набувають особливого значення. Адже низький рівень екологічної свідомості суспільства, призвели до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, повітря і земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва. Такі процеси тривали десятиріччями та призвели до різкого погіршення стану здоров'я людей, зменшення народжуваності та збільшення смертності, а це загрожує вимиранням і біологічно-генетичною деградацією народу України²⁷.

На продовження цієї думки, І. О. Бондар розглядає сучасну екологічну освіту, як безперервний комплексний процес формування екологічного світогляду, екологічної свідомості та культури всіх верств населення, соціальних груп і суспільства в цілому. Це послідовне освоєння системи знань про закони функціонування, життєдіяльності всього живого, екологічних систем і роль людини у збереженні природного середовища; процес екологічного виховання і навчання, освоєння професійних знань, умінь, необхідних для природоохоронної діяльності²⁸.

Узагальнюючи, екологічну освіту необхідно розуміти у широкому значенні, як підготовку екосвідомих фахівців на різних рівнях освіти за різними галузями знань з формування екосвідомості, екокультури, ековиховання, екоетики для всіх верств населення та у вузькому значенні, як підготовку фахівців-професіоналів у екологічній сфері для сільськогосподарської, енергетичної, транспортної та інших галузей.

---

²⁶ Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06. 1991р. № 1264-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

²⁷ Кінаш І.П., Савчук Л.М. Екологізація освіти як первинний чинник трансформації суспільства до сталого розвитку. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем». (м. Івано-Франківськ, 11–13 жовтня 2017 р.) Івано-Франківськ, 2017. С. 287.

²⁸ Бондар О. І., Барановська В. Є., Сресько О. В. та ін. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науковометодичний посібник. Херсон: Грін Д.С., 2015. С. 79.

Безумовно, екологічна освіта повинна поєднувати в собі екологічні знання, вміння та навички; екологічне мислення; екологічний світогляд; екологічну етику та екологічну культуру. Стратегічним завданням екологічної освіти є розвиток наукових основ екологічної освіти, її реформування з урахуванням досвіду європейських країн, принципів сталого розвитку та положень стратегії освіти для сталого розвитку, а інструментом має стати процес екологізації освіти.

Відповідно до довідникових видань, екологізація освіти – це процес формування екологічних світоглядних позицій, нової філософії життя, типу мислення і взаємовідносин у системі людина – техносфера – біосфера шляхом введення в навчальні програми усіх навчальних закладів України спеціальних дисциплін екологічного спрямування, а також наповнення інших дисциплін матеріалом екологічного змісту. Переорієнтація світогляду в процесі навчання з антропоцентричного на біосферологічний²⁹. У довідникових виданнях екологізація розглядається достатньо широко.

Слушною є думка А. П. Гетьмана, який визначає екологізацію освіти пріоритетним напрямом державної екологічної політики, яка виражається через впровадження екологічних ідей, понять, принципів, цінностей, доктринальних підходів у навчальні дисципліни різних напрямків, а також підготовка екологічно досвідчених спеціалістів різноманітних профілів³⁰.

Ю. Ю. Туниця, визначає екологізацію освіти, як наповнення екологічними вимогами навчальних програм підготовки здобувачів вищої освіти з усіх галузей знань і спеціальностей. Вона повинна стати ключовим фактором створення нової освітньої парадигми в процесі докорінного реформування національної системи освіти. Тільки в такий спосіб можна виховати нову людину з еколого-економічним мисленням, яка спроможна буде забезпечувати сталий розвиток суспільства у гармонії з природою³¹.

Екологізація вищої освіти може проходити через інтеграцію викладання спеціальних курсів; введення екологічної тематики в окремі навчальні курси та дисципліни, шляхом розроблення тем з використанням традиційних методів навчання та відкриттям нових освітньо-

---

²⁹ Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів. укл. Гончаренко Г. Є., Совгіра С. В. Київ : Науковий світ, 2010. С. 20.

³⁰ Гетьман А.П. Екологізація освіти. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 14: Екологічне право. Харків : Право, 2018. С. 264.

³¹ Туниця Ю. Ю. Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку: доповідна записка колеції Міністерства освіти і науки України, 10.11.2015 р. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.10. С. 9–14.

професійних та освітньо-наукових програм на кшталт тих, які є в зарубіжних університетах. Для прикладу, в багатьох університетах Великобританії та США є програми підготовки магістрів у сфері еколого-правових відносин з присвоєнням відповідної освітньої кваліфікації, як магістр права в галузі енергетики та клімату, магістр екологічної політики та права, магістр у галузі водного та екологічного права, магістр в екологічному та енергетичному законодавстві, магістр права з навколишнього середовища та сталого розвитку тощо³². Зазначені вектори слугують подальшим становленням екологізації освіти.

Отже, покращення обізнаності та знань громадськості про проблеми навколишнього середовища та розвиток екологічних компетентностей, формування екологічних цінностей, критичного мислення та здатності приймати обґрунтовані рішення та діяти відповідально щодо навколишнього середовища – це саме те, до чого має призвести підготовка фахівців з вищою освітою для сталого розвитку, з екологічно-орієнтованим підходом, який включає не лише знання екологічного законодавства, а й матиме сформоване екологічне мислення, свідомість та культуру.

ВИСНОВКИ

Взаємодія з політичною, соціальною, економічною та культурною системами, враховуючи глобалізаційні чинники, визначає складність та системність сучасної вищої освіти. За цих умов вона не може бути пасивною, а мусить істотно та динамічно впливати на навколишнє природне середовище. Екологізація вищої освіти повинна стати превентивним заходом, який сформує ціннісні виміри фахівця з екологічним мисленням та свідомістю, який розуміється на екологічних правах та обов'язках, здатного відстоювати та захищати їх. Диверсифікація екологізації вищої освіти також повинна передбачити формування на основі компетентнісного підходу знань та практичних навичок щодо питань охорони навколишнього середовища, екологічної етики та реалізації цілей сталого розвитку суспільства. На жаль, питанню екологізації вищої освіти в Україні не приділяється належної уваги, хоча зрозуміло, що неможливо виробити належні переконання та сформувати екологічну свідомість нового покоління без широкого й інтенсивного розповсюдження екологічних знань, екологізації освіти, сформованих компетентностей щодо збереження природних цінностей.

---

³² Keystone education group. URL: <https://www.lawstudies.com/LLM/Environmental-Law/>

З огляду на ціннісно-орієнтований вплив екології як комплексної, інтегративної науки на різні сфери життєдіяльності, необхідно виокремити наступні напрями екологізації: світоглядний – формування екомислення, екоосвідомості, екокультури та екоетики; діяльнісний – здатність реалізовувати принципи екологічної політики та вирішувати завдання з урахуванням відносин «людина-довкілля»; освітній – підготовка екологічно грамотних фахівців за напрямками у різних галузях знань, здатних виконувати свої професійні обов'язки з урахуванням екологічної домінанти.

Додамо, що законодавчі норми, спрямовані на захист екологічних прав громадян, поступово вдосконалюються, але над реалізацією ще потрібно працювати. Рівень екологічної та правової освіти є дуже низьким, тому громадяни часто не знають, коли порушуються їхні екологічні права, і не знають, що робити, коли стикаються з такими порушеннями. Зокрема, про це свідчить дуже низька кількість звернень до Уповноваженого Верховної Ради України щодо порушення екологічних прав та дуже низька кількість судових справ, пов'язаних з охороною навколишнього середовища. Судова практика не завжди була позитивною, а не завжди ефективна робота Уповноваженого Верховної Ради України щодо захисту екологічних прав, також не дозволяла громадянам більш активно використовувати ці механізми захисту. Підсумовуючи, правове забезпечення екологічної освіти та екологізації освітнього процесу має стати одним зі стратегічних завдань Української держави щодо реалізації концепції сталого розвитку, а екологічна домінанта повинна стати основою сучасної вищої освіти.

Вважаємо, що необхідно на законодавчому рівні закріпити зобов'язання щодо екологізації освіти на всіх рівнях формальної та неформальної освіти в Україні, зокрема і вищої освіти, адже вирішення екологічних проблем сучасності найбільш рельєфно знаходять своє вирішення через екологізацію освітнього процесу.

Екологізацію вищої освіти необхідно розглядати як процес вдосконалення реалізованих в ЗВО освітніх програм всіх рівнів вищої освіти або створення нових освітніх програм, спрямованих на опанування майбутніми фахівцями екологічної складової змісту освіти щодо становлення цілісного підходу, який включає: нормативне врегулювання шляхом прийняття відповідного акту; обов'язкове включення екологічної компетентності в Стандарти вищої освіти всіх рівнів освіти та освітні програми та програмного результату навчання, який забезпечує формування екологічних компетентностей; інтеграцію екологічних питань в фахові навчальні компоненти та введення в освітні програми окремих екологічних курсів.

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано правові аспекти екологізації вищої освіти на засадах сталого розвитку. Зокрема, подано характеристику нормативно-правового регулювання екологізації вищої освіти на міжнародному та національному рівнях. Визначено необхідність переходу до екологічно орієнтованої цивілізації на засадах сталого розвитку обумовленої формуванням системи знань з еколого-орієнтованим підходом, який включає не лише знання екологічного законодавства, а й формування екологічного світогляду, мислення та культури. Виокремлено напрями процесу екологізації: світоглядний – формування екомислення, екосвідомості, екокультури та екоетики; діяльнісний – здатність реалізовувати принципи екологічної політики та вирішувати завдання з урахуванням відносин «людина-довкілля»; освітній – підготовка екологічно грамотних фахівців за напрямами у різних галузях знань, здатних виконувати свої професійні обов'язки з урахуванням екологічної домінанти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brundtland Report. URL: <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html> (дата звернення: 12.12.2022)

2. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Published in 2017 by the UNESCO, Paris. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444_rus (дата звернення: 12.12.2022)

3. United Nations. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (дата звернення: 12.12.2022)

4. Keystone education group. URL: <https://www.lawstudies.com/LLM/Environmental-Law/> (дата звернення: 17.01.2023)

5. Vesna Nikolić, Slobodan Milutinović, Jelena Ranitović Greening of higher education in the Republic of Serbia. *Envigogika* 10 (1) – Reviewed Papers/ Recenzované články Published / Publikováno 23. 1. 2015. DOI: 10.14712/18023061.453. URL: https://www.researchgate.net/publication/273286624_Greening_of_Higher_Education_in_the_Republic_of_Serbia (дата звернення: 17.01.2023)

6. Аналітичний звіт з дотримання екологічних прав громадян: ГО «АНТС», МБО «Екологія – Право – Людина», 2021. 51 с

7. Бондар Н.А. Юридична освіта в Україні в умовах глобалізації: історико-правове дослідження : дис. доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право. Суми, 2022. 276 с. URL: <http://surl.li/bkejv> (дата звернення: 18.01.2023)

8. Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. та ін. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науковометодичний посібник. Херсон : Грінь Д.С., 2015. 228 с.

9. Висоцька О. Є. Освіта для сталого розвитку: науковометодичний посібник. Дніпропетровськ : Роял Принт, 2011. 200 с.

10. Вступна кампанія 2022. Пошук конкурсних пропозицій. URL: https://vstup.edbo.gov.ua/offers/?qualification=2&education_base=620&speciality=101 (дата звернення: 17.01.2023)

11. Гетьман А.П. Екологізація освіти. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 14: Екологічне право. Харків : Право, 2018. С. 264–266

12. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ: Райдуга, 1994. 61 с.

13. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18681 (дата звернення: 17.01.2023)

14. Засідання Бюро Ініціативи «Освіта в інтересах сталого розвитку» СЕК ООН. URL: <http://ecoosvita.org.ua/novyna/zasidannya-byuro-iniciatyvu-osvita-v-interesah-stalogo-rozvytku-yeek-oon> (дата звернення: 17.01.2023)

15. Yokhannesburhskaiа deklaratsyia po ustoichyvomu razvytyiu: pruniata na Vsemyrnoi vstreche na vysshem urovne po ustoichyvomu razvytyiu (Yokhannesburh, Yuzhnaia Afryka, 26 avh. – 4 sent. 2002 h.). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml (дата звернення: 12.12.2022)

16. Кінаш І.П., Савчук Л.М. Екологізація освіти як первинний чинник трансформації суспільства до сталого розвитку. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «*Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем*», (м. Івано-Франківськ, 11–13 жовтня 2017 р.) Івано-Франківськ, 2017. С. 286–288.

17. Концепція екологічної освіти: рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2001 № 13/6-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text> (дата звернення: 17.01.2023)

18. Про вищу освіту: Закон України від 01.06.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 17.01.2023)

19. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 17.01.2023)

20. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 17.01.2023)

21. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (дата звернення: 17.01.2023)

22. Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 17.01.2023)

23. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 17.01.2023)

24. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 17.01.2023)

25. Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів. укл. Гончаренко Г. Є., Совгіра С. В. Київ: Науковий світ, 2010. с. 67

26. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 644 від 20.07.2022 р.

27. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України 23.02.2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.01.2023)

28. Туниця Ю. Ю. Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку: доповідна записка колегії Міністерства освіти і науки України, 10.11.2015 р. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.10. С. 9–14.

29. Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/sustainable-development-goals.html> (дата звернення: 17.01.2023)

Information about the author:

Bondar Nataliia Anatolyivna,

PhD (Law),

Associate Professor at the Department of State,

Legal Disciplines and Ukrainian Studies

Sumy National Agrarian University

160, Herasyma Kondratieva str., Sumy, 40000, Ukraine